

KOMMENTARER OG ANMELDELSER:

ANTECKNINGAR OM SOCIALSTATENS REPRODUKTIONSPOTENS*

Risto Eräsaari

»Von allen Utopien«, säger Henri Lefebvre, »ist die Staatsutopie zweifellos die gefährlichste, denn sie gibt sich demokratisch. Dabei hat sie nichts zu tun mit jenem Durchbruch der revolutionären Demokratie«. Den kapitalistiska statsideologin, socialstatsillusionen och statens objektiva omöjlighet att ombesörja de uppgifter som ställs på den har under de senaste åren behandlats så grundligt, att det käms vårt att utveckla några fler nya tankar till den här problematiken. Jag lämnar behandlingen av den här problematikens allmänna frågor och strävar till att föra fram en särskild aspekt, i viss mening 'själva saken', nämligen den samhälleliga och sociala strukturen och 'organisationen' hos socialstatens reproduktiva verksamhet. Jag granskar den å ena sidan ur den traditionella reproduktionsforskningens synvinkel (förhållandet mellan produktion och reproduktion), men å andra sidan strävar jag till att med kritiken av resultaten från reproduktionsforskningen som förmedling framföra teser som syftar till en omvärdering av den statliga reproduktionssektorns innehåll, resultat och effekter. Också denna problematik –

och inte bara det att man materialistiskt visar statens improduktivitet – hör till kritiken av 'den goda statens utopi'. Under senaste tid har man allt mera börjat diskutera den ekonomiska och också sociala impotensen hos socialstatens reproduktionsverksamhet. Man har börjat diskutera hela 'det sociala området', vilket man i den borgerliga offentligheten bl.a. kan se som kritik av ekonomismen och byråkratismen hos statsreproduktionen och som en därtill anknuten å ena sidan ultrakonservativ och å andra sidan halvanarkistisk reprivatisations- och renaturalisationstendens.

Den så kallade progressiva socialarbetarverksamheten tycks inte ha just någon uppfattning om den samhälleliga relevansen hos det arbete som anknyter till produktionen av reproduktionsmedlen och -behoven. Bedömnings- och tolkningsspektret är brett, från kontrollerande polisverksamhet till uppoffrande arbete som baserar sig på individuell trofasthet samt till de senare anknutna resignerade uppfattningar om betydelselösheten, uppfattningar med hänsyn till vilka alla teoretiska och samhälleliga legitimitati-

onsförsök förblir bleka abstraktioner. Den marxistiska forskningen eller 'vänstern' har inte producerat särskilt mycket sådant material, som man kunde anse som byggnadsmaterial eller konstruktionsbas för en specifik teori om statens reproduktiva verksamhet och någon effektiv praxiskritik eller pamfletism som skulle anknyta till det här finns inte heller. En analys av statens reproduktiva verksamhet är dock en av de väsentliga frågorna ur reformismkritikens synpunkt. Om många existerande teoretiska framställningar kan man säga, att man i dem på ett mycket problematiskt sätt överfört kategorier som hör till kritiken av den politiska ekonomin till granskningen av den statliga reproduktionens område. I många fall har man härvid blivit tvungen att utföra en sådan kombinerad in i det stoffliga, ickespecifikt kapitalistiska objektinnehåll som socialstaten behandlar, att man antingen blivit tvungen att avstå från de teoretiska begreppens stringens och härvid har mist deras analytiska kraft eller så har man hållit så hårt fast vid dem att man inte kommit in på själva det innehållsliga problemet, som härvid har blivit olöst.

I följande teser strävar jag till att behandla eller bara föra fram centrala moment i den socialstatliga 'stoffliga' reproduktionen. Utgångspunkten är mycket naiv: man måste kunna analysera socialstatens reproduktionspotens och effekter, den uppkomna strukturen och 'organisationen'.¹ Man måste kunna överskrida den ideologikritik á la Sozialstaatsillusion som reser sig på basen av den ekonomiska reproduktionen, ty trots att det är effektiv och obestridlig kritik, lämnar den många ställda frågor (bl.a. den socialstatliga socialpolitikens mikrostruktur) utanför det granskade området.

I

I sin bekant artikel betonade Müller och Neustüss (1971, 32) att man måste undersöka hur reproduktionsmedlen produceras ty de måste vara producerade åt staten innan staten kan reproducera. De krävde av den marxistiska analysen att man skulle undersöka 'inkomstfördelningen' som ett moment av kapitalets ackumulation och cirkulation. Det här är det klassiska forskningsprogrammet för den arbetskraftsreproduktiva verksamheten som baserar sig på värden (værdi) eller hör till sfären för värdenas rörelse. I detta program stöder man sig på granskningen av sådana reproduktionsvillkor som 'lönen och staten', staten här i betydelsen av organisationen för kontanta penningbetalningar. Till det här forskningsprogrammet har dock inte hört en vidare granskning av reproduktionsvillkoren, inte »förstatligandet av arbetarnas samhälleliga förhållanden« (Agnoli 1975, 73) och inte heller de särskilda reproduktionsinstitutioner som visar sig där (se t.ex. Böök 1979). Staten har setts som ett mysterium (eller extremt instrumentalistiskt), varvid de politiska krafterna, rörelserna, maktmekanismerna, kommunikationsnäten och till och med 'statsorganen' har fått en status af att vara blott och bart marginella villkor och om dem själva har det inte funnits mycket att säga (se Agnoli 1975, 61).²

Problemet är inte det att Marx inte arbetade någon statsteori utan att de flesta frågor som berör artikulationen av intressen, tolkning av behov och den socialstatliga bearbetningsprocessen och vilka reduceras till den politiska staten, utgör centrala samhälleliga organisationsfrågor, vilkas innehåll man just borde analysera (jfr. Blanke & Schäfer 1979, 38). Därför borde man uttryckligen undersöka utvecklingen av de inre konstitutionsförhål-

landena hos 'reproduktionsunderskotten', 'reproduktionskvoten' och intressena som rör reproduktionen och vad man borde undersöka är till och med den historiska konstitutionen.

II

Finn Hansson uttrycker karaktären hos statens stoffliga reproduktiva verksamhet så här: »Arbejdskraftreproduktionsens *stofflige* omfang er ... bestemt af omfanget af de statslig organiserede reproduktionsforanstaltninger, eller *statsreproduktion* af arbejdskraft« (1978, 103-103). Den är ett moment i arbetskraftens samlade reproduktionsnivå men den har inte status av värdebestämning för arbetskraften (hos F.H. de disponibla inkomsterna). Den socialstatliga reproduktionens stoffliga åtgärder är »icke bärare av värde«, »ingår icke i konstitueringen av arbetskraftens värde men öppnar tvärtmot för en historisk möjlighet« (Kommentar ..., 2): de påverkar reproduktionsdifferentieringen i lönarbetarklassen och den genomsnittliga värdemässiga reproduktionsnivån. Men F.H. betonar att det bara är frågan om en historisk möjlighet, vars realisering beror på den konkreta reproduktionskampen.

Enligt Finn Dam Rasmussen uttrycker arbetskraftens värde att

»hvor stor en del af det samfundsmæssige arbejde, der under givne historiske betingelser er nødvendige for at producere og reproducere arbejderen, ikke som abstrakt størrelse, men som ARBEJDENDE INDIVID under givne specifikke historiske betingelser. *Denne værdi er udtryk for det, der kræves for den 'normale' reproduktion.* Derfor refererer begrebet 'arbejdskraftens værdi' *ikke* blot til det 'økonomiske'

forhold 'arbejds pris', (løn), men udtrykker et omfattende sæt af sammenhænge mellem specifikke historiske betingelser for både arbejde og regeneration samt disses markedsmæssige formidling.

»Tilfælde hvor arbejdskraften betales til sin værdi, svarer til en 'normal livssituation' for arbejderen under givne historiske betingelser. Det er denne 'normale situation', der danner den virkelige 'NORM' for en stillingtagen til arbejderens *faktiske* situation.« (1978, 121).

Problemet blir i varje fall vad allt som sist och slutligen borde indregnes i sfären för arbetskraftens värde och vad som vore en meningsfull tolkning av arbetskraftens värde. Inom denna (vida) tolkning kan man säga att (den borgerliga) välfärdsforskningen också strävar till att utreda arbetskraftens värde, ty man utreder ju befolkningens levnadsförhållanden, nivån för och behovet av arbetskraftens reproduktion.

Dessa tolkningar av arbetskraftens värde reser dock konkreta problem som anknyter till reproduktionssektorns verksamhet och produktionen av reproduktionsmedel. De implicerar nämligen att man, förutom de politekonomiska kategorierna produktiv vs. improduktiv (tom. reproduktiv vs. icke-reproduktiv), skulle måsta tillägna sig också en annan kategori som gäller produktionen, en kategori som sigter mod en sådan produktion av reproduktionen som inte försiggår i produktionsfären och inte är kapitalistisk varuproduktion men som ändå kan vara stämplad av 'Gleichgültigkeit' och vara deformerad (jfr. socialisationsforskningens klassiska exempel om produktionen av subjektiva strukturer, se Krovoza 1976, 94). Man kan inte säga att kapitalets rörelse skulle bestämma dessa områden även om de skapar villkoren och motsättningarna för deras verksamhet, stämplar dem osv. En reproduktionsssfär utanför produktionsssfä-

ren och förändringarna som sker i den,³ särskilt den allt ökande bearbetningen och lösningen av socialisationsproblemen, hör till substansområdet för socialstatens reproduktiva verksamhet. I den utvecklade kapitalismen bildas substansen för statens reproduktionsfär av olika sociala reproduktionsinstanser och socialisationsapparater. De är kapitalistiskt strukturerade, de regleras med politiken och de är statliga.⁴

Det lönar sig således att framhålla att socialstatens reproduktiva verksamhet politekonomiskt är problematisk av den orsaken, att statsreproduktionens former inte får sina fremträdelsesformer enligt kapitalismens gängse standard. De uppträder icke eller de är svåra att iklä penningform, de uppträder icke på marknaden trots att de har vissa marknadsförmedlingar, de får icke penningform men samtidigt är det svårt att heller kalla dem bruksvärdebaserade ty bytets logik och marknadsförmedlingarna strukturerar dem. Problemet är lika väl ett problem för socialstatens egen politiska ekonomi (jfr. socialteknologin, socialindikatorrörelsen osv.). Åtminstone i den socialvetenskapliga välfärdsforskning som dominerar i de nordiska länderna är det frågan om att

»reproduktionen inte mera enbart sker i den utvecklade kapitalismen så, att man får lönepåsen i näven och går på uppköp, utan staten kommer på många sätt med i den här processen och då kan processen (och dess resultat) inte mätas med den där lönepåsen. Och välfärdsstaten behöver råd och välfärdsforskarna försöker sedan presentera normaltillstånd för välfärden och framförallt undersöka avvikelser från normaltillståndet« (Noro 1979, 70).

I den borgerliga statens egen utredningsforskning har huvudvikten hittills legat på den ekonomiskt-socialpolitiska forskningen (jfr. statens intressen)

och endast i ringa utsträckning har det funnits diskussion om den socialstatliga reproduktionens social-kulturella eller politiska effekter. Men situationen synes även i detta vara stadd i förändring och detta förudsätter kritikpotential av den marxistiska forskningen över reproduktionsproblemen.⁵

III

Oskar Negt⁶ har betonat att förhållandet mellan produktion och reproduktion inte i forskningshänseende kan struktureras som ett afledningsförhållande (icke-identitet, ickekausalitet) och att reproduktionsinstitutionen inte kan granskas i ett orsak-verkan-förhållande (reproduktionens område reduceras inte till särskilda institutioner eller sfärer). Hans motivering är att kontinuiteten i produktion och ackumulation förutsätter alla element i en enda konstitutionsenhet – kriserna blir det »sinnesförmännbart« – och alla element i konstitutionsenheten bör hela tiden vara närvarande och inget av dem kan, utan att samtidigt förorsaka betydande störningseffekter, avgränsas från denna helhet. Konstitutionsförhållandets logiska bas finns i uppställningen konstituens – konstitutum, dvs. basen och det som baserar sig. Metodologiskt innebär det att en granskning av konstitutionen inte innebär en granskning av värdeabstraktionens formbestämningar men en granskning av formbestämningarna i detalj, konstitution.

Negts tesar uttrycker dock en mycket abstrakt konstitutionsproblematik. De är abstrakta också ur forskningsprogrammets synvinkel och är så allmänna att de snarare leder till en relativisering och ett visst slags kontexttänkande än till en

precisering av reproduktionsverksamhetens kapitalistiska strukturer. Med en sådan teoretisk arsenal är det naturligtvis lätt att kritisera konkreta analyser av reproduktionssektorerna samt reproduktionsanalyser inom enkeltvetenskapernas strategier, som amputerade från sitt helhetssammanhang är ude af stand til att se delfenomenen adekvat. Alltsomallt är det härifrån ännu en lång väg till sådana syntetiska analyser, vilkas objekt utgörs av själva den reproduktiva verksamhetens konstitutionsvillkor (jfr. den arbeidskraftsreproduktiva nödvändigheten och möjligheten att kontrollera sen samhällsliga basen).

Jag vill inte här särskilt kommentera de följder för granskningen av förhållandena mellan produktion och reproduktion som följer på den ekonomikritiska granskningens omfångslogiska begränsning⁸ utan jag håller mit till de särskilda problem, som analysen av den reproduktiva verksamhetens konstitutionsvillkor tycks möta i själva forskningen.

Det finns inte och kann inte finnas en allmän teori om reproduktionen som skulle förklara den socialt-politiska reproduktiva verksamheten och dess kvalitativa konstitutionssamband. Det är inte heller möjligt att 'planeringsvetenskapligt lokalisera' denna till någon särskild sektor eller sfär av reproduktionen utan den socialstatliga reproduktionsstrukturen slår igenom totalsamhälleligt och just av den här orsaken är det nödvändigt att granska de inbördes förhållandena mellan produktion och reproduktion. – För det andra, finns det i den socialstatliga reproduktionen såväl ett den 'ekonomiska' reproduktionens moment som ett den 'sociala' reproduktionens moment, varvid det förra präges af den omedelbart specifika kapitalistiska reproduktiva verksamheten medan åter de senare behandlar ickekapitalismspecifika drag, den

antropogenesiska sidan. Den socialstatliga reproduktionen församhällelig just det senare och reproducerar det i kapitalistisk form. – För det tredje, ligger paradoxen för den specifika definieringen av konstitutionssamband däri, att de längst drivna begreppsligt-analytiska distinktionerna som har framförts om den socialstatliga reproduktionen (värdemässig och stofflig reproduktion) har erhållits som rena rekonstruktionsprodukter och inte via ett begripande av den innehållsliga konstitutionsprocessen.

IV

Till slut antyder jag de uttryckliga problemen (f.eks. forkortelsestendenser) som uppträder i de ekonomikritiska begreppen arbeidskraftsreproduktiv och reproduktionsfunktionell: å ena sidan det *totala* eller med andra ord at man inte gjort en distinktion och disposition över den inre konstitutionsprocessen, å andra sidan det *snäva* eller med andra ord att man nästan enbart har behandlat den ekonomiska eller med andra ord den på byte baserade reproduktionen (lönprocessen) varvid kategorin revenuekälla har en central ställning; ekonomikritikens kategorier har hållits som rena *formkategorier* och reproduktionens område har uppfattats som *formmässigt* och *värdestorleksmässigt* varvid produktionen och cirkulationen inte har tematiserats som reella sfärer; *statens ställning och funktioner* i reproduktionsprocessen har på många punkter blivit obehandlade; problemen med reduktionerna människa – arbetare – arbeidskraft, varvid tom. *'Individerna'* har uppfattats som moment i den *samhälleliga reproduktionsprocessen* och varvid det icke-

ekonomiska, medvetandefrågorna, de nya behoven osv. blir otematiserade. Forkortelsestendenserna bör man dock inte överbetona ty det kan betyda ett steg ur askan i elden. Följande temata kan dock inte förbigås oundersökta.

(1) Trots att kapitalismen reducerar arbetaren till arbetskraft (arbetaren närmar sig sin kapitalistiska bestämning) och därvid ger uttryck för människans inkarnation som en ekonomisk kategori, har människorna som individer behov som inte är identiska med deras 'ekonomiska karaktärsmasker'. Ur den socialpolitiska reproduktionsproblematikens synvinkel är det relevant att fråga hur subjektiviteten har producerats och hur och i vilken form den hela tiden produceras via socialstatens reproduktiva verksamhet.

(2) Det att människorna inte är identiska med sina 'karaktärsmasker' kan man direkt anse som den socialstatliga reproduktionens kärnfråga. Den arbetskraftsreproduktiva nödvändigheten och möjligheten att kontrollera kapitalismens samhällsliga bas förutsätter att människorna i sin individuella reproduktion har behov och medvetande som inte kan reduceras till en fetisch och till Wertgegenständlichkeit. Arbetaren 'udslettes' om han reduceras till sina ekonomikritiska bestämningar. Reproduktionssfären blir fullständigt 'ren' om individen reduceras till en total konsument. Med andra ord reser sig många centrala reproduktionsuppgifter och dessa kan härledas just ur icke-identiteten och motsättningarna mellan det »sociala« och det »samhälleliga«.

(3) Samfundsmässiggörelse och genomsättning av reproduktionsformerna är inte i och för sig samhällligt, dvs. kapitalistiskt, trots att det är strukturerat och stämplat av kapitalismen. Generaliserande: om det 'stoffliga' och det

'bruksvärdemässiga' förblir utanför kapitalförhållandet minskar på ett avgörande sätt förutsättningarna att granska den reproduktionspotential som begynner sig utanför värderörelsen (lönprocessen).

Reproduktionsinstitutionernas bevidstheds- och kontrollmakt kan i vissa frågor vara hårdare än produktionens makt. Verksamheten hos vissa reproduktionsinstitutioner (t.ex. socialarbete) är inte mera möjlig i traditionell bemärkelse.

NOTER

* Arbejdspapir fremlagt på NSU-seminar januari 1980. Forfatteren er ansat på Helsinki Universitets institut for socialpolitik.

1. Man kan också fråga (a) ombesörjer staten de reproduktiva uppgifter som ställs på den och förmår kapitalismen suga upp statsreproduktionen, (b) hur kan man teoretiskt definiera statens reproduktionssfär och -medel (tjänster mm.), (c) hur identifierar man statens reproduktiva uppgifter och hur får staten vetskap om aktuella reproduktiva möjligheter och nödvändigheter samt (d) hur kan man bedöma eller taxera den statliga verksamhetens 'effektivitet' eller alltså socialstatens potens att ombesörja sina reproduktiva uppgifter. En analys i linje med den här idén behöver inte betyda (även om risken finns) att man drivs till en teorilös praxiskritik (ett ex. på det här är Barabas et all. 1977, 531), där den socialstatsbaserade reproduktionens effektivitet i förhållande till en traditionell på byte baserad reproduktion bedöms utgående från hur väl den i *praktiken* har fungerat. Den behöver inte heller leda till en diffus »reproduktionsbeteendets« sociologi.
2. Jfr. Proklas (36, s. 8) editorielle bedömning över härledningen av statens funktioner: »Doch blieb dies insgesamt eine destruktive Analyserichtung.«

3. »Tidigare löstes dessa 'socialitetsproblem' i det civila samhället genom familjen och släkten, eller genom att människor engagerade sig i arbetarrörelsen, nykterhetsrörelsen, bildningsförbunden, frikyrkorna etc.« (Böök 1979, 44).
4. Jfr. Noro 1979, 68: »Nya områden blir objekt för den statliga regleringen. Då någon säger att det privata är politiskt så är det inget löst prat, ty det privata är redan politiskt, i sängkammaren kan det redan finnas en familjerådgivare, och den är inte nödvändigtvis kyrkans utan statens tjänare.«
5. »Om marxismen inte tematiserar dessa subjektivitetsproblem lämnar man denna uppgift åt psykoanalysen, den borgerliga sociologin, kulturindustrin, statens arbetskraftsproduktiva socialapparat och rentav åt diverse charlanter« (Hartikainen & Noro i Nordisk Forum 22, 1979).
6. Se Notizen zum Verhältnis von Produktion und Reproduktion ... 1978, 59-71 samt diskussionerna på ss. 184-187, 190-192 och 195-197; Marxismus und Arbeiterbildung ... 1978, 67-68; Keine Demokratie ... 1976, 477.
7. Balibar har anmärkt att reproduktionen innefattar såväl den samhälleliga formen för re-

produktionen av produktionsbetingelserna, vilken modifieras och förstörs av själva produktionen, som produktionens och reproduktionens identitet i betydelsen kontinuiteten hos specifika produktionsbetingelser. Därför »There is the idea that identity with itself, persistence (including in the form of the persistence of *relations* implied in a cyclical process) needs no explanation *since it explains itself by itself*, needs no cause (or production) *since it is its own cause*. Only 'change', as 'real' change, i.e., abolitiontransformations of the essence, could need a cause and an explanation« (Balibar 1973, 65). Eftersom produktionsprocessen reproducerar sina produktionsbetingelser som en totalitet, »i sin potentiella realiserbarhet« utgör en reproduktion enbart av reproduktionsmedlen (konsumtionsmedlen) inte en reproduktion av arbetskraften utan bara en basis som producerar förvillkor och »all the other (non 'economic') social processes can only be expressions or inessential phenomena of that form« (ibid., 66). Vägen till den morfologiska analysen ligger öppen (jfr. Godelier, Offe)!

8. Jfr. Schanz' (»Antikritik« 1977, 27-28) kommentarer till »sammenstykningspragmatiken«, »tendenslogiken« och »tillfogandets logik«.

Litteratur

- Johannes Agnoli: Überlegungen zum bürgerlichen Staat. Berlin 1975.
- Etienne Balibar: Self Criticism: An Answer to Questions from Theoretical Practice. Theoretical Practice 7/8, 1973.
- Friedrich Barabas & al.: Zur Theorie der Sozialarbeit: Sozialisation als gesellschaftliche Praxis. Jahrbuch der Sozialarbeit 1978.
- Bernhard Blanke & Gert Schäfer: Krise der Linken – Krise des Marxismus. Prokla 36, 1979.
- Ingemar Böök: Staten och socialpolitiken. Zenit 4/1979.
- Finn Hansson: Statsfunktioner og reproduktion af arbejdskraft. Kurasje 17, 1978; Kommentar til kritikken af Kurasje 17-artiklen (stencil).
- Alfred Krovzoa: Produktion und Sozialisation. Köln – Frankfurt 1976.
- Wolfgang Müller & Christel Neusüss: Die Sozialstaatsillusion und der Widerspruch von Lohnarbeit und Kapital. Prokla, Sonderheft 1, 1971.
- Oskar Negt: Keine Demokratie ohne Sozialismus. Frankfurt 1976; Marxismus und Arbeiterbildung – Kritische Anmerkungen zu meinen Kritikern, i Arbeiterbildung, Reinbek bei Hamburg

1978; Notizen zum Verhältnis von Produktion und Reproduktion. Am Beispiel des politischen Selbstverständnisses von Sozialarbeitern, i Adrian Gaeretner & Christoph Sachsse (Hg.): Politische Produktivität der Sozialarbeit. Frankfurt 1978.

Arto Noro: Radikaali demokratia ja uudet liikkeet. (Radikal demokrati och de nya rörelsen, på finsk). Soihtu 5-6/1979.

Finn Dam Rasmussen: Arbejderens situation, de sociale problemer og revolutionen. Kurasje 1978.

ABONNEMENT PROKLA 38-41,
årgang 1980

Prokla 38:

**Neustrukturierung
bürgerlicher Herrschaft?**

Prokla 39:

**Ökologie, Technologie
und Weltmarkt**

Abonnement for prokla 1980 koster 112,- kr. og kan tegnes ved at indsætte beløbet på giro: 7 16 60 44.